

SUMMARY**Olexandr Lakhno**

O. PROKOF'EV AND INSTITUCIALIZATION of CHURCH OPPOSITION of EVANGELIC CHRISTIANS-BAPTISTS DURING 1950–60th

In the article the role of O. Prokofiev in the making of oppositional movement among the Evangelical Christians-Baptists analyzed. Makes an attempt to research the main milestones of life and work of this till now little known, but famous among the people of the same faith, member of Group of initiative and Organizational committee of ECB. Key words: Evangelical Christians-Baptists, opposition, underground.

Оксана Борущька,*молодший науковий співробітник
Львівського музею історії релігії, магістр історії***ПРО СТАН ТА ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
ПРОТЕСТАНТИЗМУ НА ЛЬВІВЩИНІ
НАПРИКІНЦІ 60-Х РОКІВ ХХ СТ.**

Досліджено побутування, демографічні дані окремих Церков та релігійних організацій протестантизму, їх стосунки із органами радянської влади на Львівщині у 60-х роках ХХ століття.

Ключові слова: протестантизм, Церква Євангельських християн-баптистів (ЄХБ), Церква Адвентистів сьомого дня (АСД), Церква Християн віри євангельської (ХВЕ п'ятидесятники), релігійна організація Свідків Єгови.

Актуальність поданого матеріалу визначається можливістю залучити його до вивчення історії розвитку протестантизму в Україні.

Значний внесок у становлення та висвітлення різних форм діяльності протестантських течій в Україні зробили вітчизняні вчені-релігієзнавці, доктори філософських наук В. Єленський¹, А. Колодний², В. Любашенко³, П. Яроцький⁴ та інші. У 2008 р. вийшла спеціальна монографія, присвячена цій проблемі⁵. Історія та розвиток протестантизму розглядається також і в навчальних посібниках⁶.

Мета даної публікації – на підставі архівних матеріалів відтворити певну динаміку побутування протестантизму, показати окремі форми і методи роботи протестантських організацій та їх переслідування на Львівщині у досліджуваний період.

У 60-х роках ХХ ст. на Львівщині, за даними апарату уповноваженого у справах релігій по області, діяли чимало груп віруючих, які представляли протестантизм, зокрема євангельських християн-баптистів (ЄХБ), адвентистів сьомого дня (АСД), п'ятидесятників (ХВЕ) та релігійну організацію Свідків Єгови. Офіційну реєстрацію із названих віросповідань в органах влади мали тільки

евангельські християни-баптисти та адвентисти сьомого дня. Стосовно п'ятидесятників, то їх різними способами органи радянської влади силкувалися об'єднати із християнами-баптистами, а щодо членів релігійної організації Свідків Єгови, влада, приклеївши їм незаслужений ярлик «прислужників імперіалізму» і т. п., не тільки не думала про їх реєстрацію, а доклдала чимало зусиль для фальшування їх віровчення, служіння та практичного життя. Іншими словами, члени релігійної організації Свідків Єгови перебували в нашій країні у глибокому підпіллі. І все таки, незважаючи на різне ставлення органів влади до зазначених конфесійних груп населення країни, характерним для них було постійне зростання кількості членів громад, омолодження їх складу, підвищення рівня освіти, нарешті, доходів їх релігійних організацій. Скажімо, у 1962 р. на Львівщині діяло 2 357 осіб, які віднесли себе до Церкви ЄХБ, у 1963 р. – їх вже було 2 599, у наступному році – 2 695, у 1965 р. – 2 500, 1966 – 2 589, 1967 – 2 610, 1968 – 2 659, нарешті, у 1969 р. – 2 850 осіб⁷.

У Львівській громаді ЄХБ щонеділі тричі проводилися молитовні збори. Скажімо, 8 березня 1970 р. у зборах взяли участь 410 осіб, серед яких було 270 осіб жіночої статі⁸. За віком склад вірних ЄХБ можна було визначити так: від 40 до 60 років – 180 осіб (44%), понад 60 років – 80 (19,5%), молоді – 120 (29,5%) та дітей – 30 осіб (7%). Крім львів'ян, у зазначеному богослужінні брали також участь віруючі із Тернопільської області, Рави-Руської та зарубіжні гості із Польської Народної Республіки⁹. Варто зазначити, що інформатор, подаючи дані про цю подію, наголосив, що помічник пресвітера Н. Ф. Косуня говорив про значення віри в житті людини, а ось про Міжнародний жіночий день – 8-го березня не сказав нічого¹⁰. І був правий, адже це свято, видумане комуністами, і не має жодного відношення до традиційного богослужіння віруючих.

Про доходи об'єднань ЄХБ в області не вдалося дізнатися аж до 1967 р. Основна причина – великий опір з боку пресвітера. І тільки у 1968 р. такий опір вдалося подолати. Отже, у 1968 р. обласне об'єднання ЄХБ мало 9 823 крб. доходу, в у 1969 р. – 16 848 крб¹¹. Навіть ці дві останні цифри красномовно підтверджують добровільні зростання пожертвувань на розвиток Церкви, забезпечення її нагальних потреб.

А стосовно кількості віруючих Церкви ЄХБ, то до їх офіційного числа, як говорить уповноважений у справах релігії по Львівській області, включені також незареєстровані громади ЄХБ у с. Мацошин Нестеровського (нині – Жовківського) району – 26 осіб, с. Смorzів Радехівського – 28 осіб, с. Соколівка Кам'янка-Бузького – 21 особа, с. Хлівчани Сокальського району – 27 осіб. Ці релігійні громади, за словами уповноваженого, визнавали радянське законодавство про культу і просили державні органи країни зареєструвати їх. Наразі питання про їх статус-кво, тобто юридичне визнання офіційною радянською владою, вивчалось¹².

В області враховували також 6 груп так званих розкольників, тобто віруючих ЄХБ, які не бажали приєднатися до офіційно діючої Церкви ВР ЄХБ. Серед них у Львові було 36 осіб, Бориславі – 40, Червонограді – 51, Бродах – 15, с. Ясинів Бродівського району – 37, Рави-Руській – 40 осіб. Усього – 219 осіб¹³. Не без

задоволення чиновник від релігії повідомляв, що діяльність так званих розкольників, на його думку, після арешту і засудження їх чільних провідників, зокрема, Дацька, Лук'янчука та Петлихи, звузилася до мінімуму. Одночасно частина віруючих рядових баптистів – «розкольників» стали відвідувати молитовні збори зареєстрованих громад християн-баптистів. У такий спосіб радянські можновладці силкувалися позбутися тих віруючих людей, які не поділяли з ними штучно встановлених владою організаційних статутних правил відповідних Церков.

Керівники протестантських Церков, релігійних громад і надалі намагалися практикувати індивідуальні та колективні запрошення своїх одновірців на традиційні релігійні свята у своїх населених пунктах. Так, пресвітер Рава-Руської громади ЄХБ М. Н. Галас, 1899 р. н., освіта 2 класи, пенсіонер, розіслав по громадах Львівщини і сусідніх областях запрошення прибути на 24 вересня 1969 р. до Рави-Руської для спільного святкування Дня жнив. Чекали 500 гостей. Але органи місцевої влади зробили все, щоби запрошені люди не прибули на свято¹⁴.

Старший пресвітер церкви ЄХБ у Львівщині Глуховський в 1970 році замінив трьох пресвітерів у сільській місцевості (двох – за пасивність у роботі, одного – за пияцтво), висловлював також наміри про заміну ще декількох пресвітерів і деяких членів обласної пресвітерської ради. Однак і тут втрутилися «компетентні органи» і, як сказано у звіті уповноваженого, «ети его намерения нами были пресечены»¹⁵. Значить, не сподобалися добрі наміри старшого пресвітера ЄХБ у Львівській області, наміри, що покликані були відмежуватися від людей, які вели нечесний спосіб життя, не мали нічого спільного із вірою.

14 жовтня 1969 р. у Львові зафіксоване нелегальне зібрання Християн віри євангельської (п'ятидесятників), в якому з Львівської області взяло участь 9 осіб, інші – прибули із Рівненської та Волинської областей. Організатор зібрання Назарук – мешканець м. Здолбунів із Рівненської області. За організацію нелегального зібрання Назарук та інші активісти Церкви ХВЄ були притягнуті до адміністративної відповідальності¹⁶. У Львові враховані також 6 груп Християн віри євангельської. Зокрема, у Львові – 300 осіб, с. Кустин – 44, с. Грицеволя – 50 осіб. Всього ж приблизно 600 осіб¹⁷. Повідомлялося, що у селах Княже, Кустин та Грицеволя учасники групи ХВЄ бажають приєднатися до ВР ЄХБ. Ці групи взяті на облік. Вивчалася можливість їх реєстрації з метою легалізації¹⁸.

Внаслідок проведеної «роботи» у 1969 р. 125 п'ятидесятників виведені із підпілля, вони стали відвідувати молитовний дім і внесені до списків Львівської громади ЄХБ. Решта віруючих п'ятидесятників, які ще не приєдналися, також почала періодично відвідувати молитовний будинок громади ЄХБ, але остаточно порвати з минулим вгаляся¹⁹.

Про діяльність християн-баптистів, інших протестантських напрямків знали і за рубежем. Потому чимало гостей іноземців періодично висловлювалися не тільки за відвідини своїх віросповідників, а й намагалися виступити на їх зібраннях, богослужіннях. У зв'язку з цим уповноважений ради у справах релігій по Львівській області зазначав, що серед цієї категорії іноземців можуть бути антирадянщики, тому через керівництво громад розроблені заходи щодо

недопущення їх виступів перед віруючими. Однак, тут же додавав уповноважений, що категорична заборона таких виступів має свій негативний бік, особливо стосовно осіб, лояльно налаштованих до нашої держави²⁰.

Станом на 1970 рік у Львівській області на реєстрації в органах радянської влади було 2 громади Церкви адвентистів сьомого дня. Зокрема, у Львові 232 особи та у с. Помлинів Нестеровського (нині – Жовківського) району – 59 осіб. У с. Княже врахована одна незареєстрована громада АСД – 42 особи. За даними уповноваженого, ця громада просилася на реєстрацію в органах державної влади²¹. У нас є можливість показати динамічний (хоч і невеликий) ріст громади упродовж 1962–1969 років. Зокрема, у 1962 році на Львівщині було 273 адвентисти сьомого дня, 1963 – 261, 1964 – 178, 1965 – 243, 1966 – 248, 1967 – 265, 1968 – 267, 1969 року – 291 особа²².

У 1969 р. у члени Церкви АСД вступили 14 осіб: до 25 років – 1, від 25 до 40 років – 1, старші 40 років – 12 осіб²³. Освіту одна особа мала середню, всі інші – неповну середню. За соціальним станом – один колгоспник, решта – пенсіонери і домогосподарки²⁴. Станом на листопад 1970 р., у Львівській області було 296 осіб членів Церкви АСД²⁵. За той же час водне хрещення прийняли 12 осіб, серед яких 4 чоловічої та 8 – жіночої статі²⁶. За соціальним станом – 2 робітники, 2 – медичні сестри, всі інші – пенсіонери та домогосподарки²⁷.

Стосовно доходів Церкви, то вони у 1967 р. становили 3 155 крб, 1968 – 2 830 крб, а у 1969 р. – 3 113 крб²⁸. Очевидно, що порівняно із Церквою ЄХБ тут доходи були меншими. Адже меншою і чисельно була Церква АСД. І все таки зазначені доходи були стабільними.

4 жовтня 1970 р. у м. Львові мало відбутися весілля членів громади АСД І. Є. Колондяк та Н. І. Вовк, на яке були запрошені близько 200 осіб. За словами І. Г. Вовка, дочка якого виходила заміж, він розіслав письмові звернення гостям на весілля, зокрема Колбачу, Парасею і Мацанову, але ніхто з них не прибув на сімейну урочистість. Із інших міст України на весілля прибув тільки вуйко Вовка із Чернівців та його товариш з юних років – Павлюк, пресвітер Пожарківської релігійної громади на Волині. Та все ж весілля відбулося²⁹. А це означає, що вірні Церкви АСД мали можливість поспілкуватися, разом духовно розділити радість народження нової сім'ї своїх одновірців.

25 жовтня того ж року І. Г. Вовк був у Чернівцях на весіллі Котирло, де дізнався, що гості очікували із Москви Яковенка і Лікаренка, а також Парасею, Бондаря, Мацанова і Жукалюка. Однак, із запрошених гостей ніхто на весілля не прибув. Цілком очевидно, що як у першому, так і в другому випадку добре «попрацювали відповідні органи»³⁰. І це зрозуміло. Адже тогочасна радянська влада боялася навіть думки, що на весільній урочистості вірні Церкви АСД можуть обговорювати релігійні питання, перспективи розвитку Церкви, шляхи подолання відповідних труднощів. А все це сприятиме їх згуртуванню. Тим більше, що, як зазначив уповноважений ради, діяльність пресвітерів Церкви АСД у звітному, тобто 1969 році, була спрямована на активну проповідь релігійних переконань, досягнення єдності та залучення до організації нових осіб і боротьбу із розкольниками³¹.

Особливу увагу у звіті за 1969 рік уповноважений ради у справах релігій по Львівській області приділив особі Миколи Жукалюка – керівника Львівського осередку Церкви АСД. Щоправда, замість слова «дивізіон» уповноважений постійно вживав слово «дивізія». Отже, як зазначав уповноважений, «пресвітер Львівської громади Жукалюк має зв'язки з керівниками Європейського дивізіону і світовою Генеральною конференцією АСД. Такі зв'язки він встановив у 1968 р. у Польщі і під час перебування в СРСР туристів із США та Англії. Серед них були віце-президент Генеральної конференції Косич, секретар Генеральної Конференції Бич, голова Північно-Європейського дивізіону Іво, ватажок адвентистів у ПНР Домбровський. У 1969 р. М. Жукалюк отримав запрошення як гість на сесію Всесвітньої Генеральної Конференції АСД у США і особистого гостя громадянина США Алексиса Климента (штат Каліфорнія), який у 1969 р. приїде в СРСР як турист»³².

Навіть із наведеного матеріалу бачимо як певні радянські компетентні органи пильно відстежували кожний крок пресвітера Церкви АСД Миколи Жукалюка під час його перебування у зарубіжних поїздках та перемовинах із своїми однодумцями по вірі. З далеко не меншою увагою вони простежували кожну дію пресвітера Миколи Жукалюка і в нашій країні та області: «Жукалюк має добрі зв'язки серед адвентистських авторитетів СРСР і працює з ними у контакті з метою створення в СРСР легального центру АСД»³³.

Крім, так би мовити, офіційно зареєстрованих у органах радянської влади adeptів Церкви АСД, у Львові була група АСД на чолі з пресвітером Самойленком (20 осіб) – прихильники Олександра Парасея та адвентисти-реформісти – 10 осіб (м. Трускавець)³⁴.

Станом на 1 січня 1970 р., у Львівській області було 11 груп релігійної організації Свідків Єгови (приблизно 1 200 осіб). Зростання кількості Свідків Єгови відбулося в основному за рахунок повернення багатьох вірних цієї організації із місць насильного спецпоселення. У звіті відзначається їх дієва та організаційно міцна структура, добре налагоджена конспірація керівництва, нелегальне видання журналів та іншої спеціальної літератури, що друкувалася за рубежем. Уповноважений з цього приводу зазначає: «У 1969 р. апаратом уповноваженого велася робота щодо виявлення на території області (Львівщини. – Авт.) єговістських організацій і проведення серед рядових членів роботи для ознайомлення їх із Указом Президії Верховної Ради УРСР від 26 березня 1966 року з метою попередження про припинення протизаконної діяльності»³⁵.

Зокрема, у Львові нелегально діяли три групи релігійної організації Свідків Єгови. Першу групу (168 осіб) очолював Черник, другу (130) – Гнатів, нарешті, групу (128 осіб) – Федішин. До складу зазначених львівських груп входили також члени релігійної організації Свідків Єгови із Турківського та Самбірського районів³⁶.

На цей же період у Сокальському районі (сюди також входили члени релігійної організації Свідків Єгови із Нестеровського, Радехівського та Кам'янка-Бузького районів) налічувалося 110 осіб³⁷. У Миколаївському районі (Борислав, Дрогобич, Стрий, Стрийський і Сколівський райони) було 67 осіб³⁸.

Нарешті, на теренах Золочівщини замешкували 74 члени релігійної організації Свідків Єгови³⁹. Структурно мешканці Львівщини – члени релігійної організації Свідків Єгови входили до Львівсько-Волинського та Рівненського округів⁴⁰.

І все-таки, як зазначали самі «компетентні органи», повних даних про діяльність членів релігійної організації Свідків Єгови, їх керівний склад, місця зібрань на Львівщині місцеві органи влади не мали⁴¹.

До речі, на виборах до Верховної Ради СРСР з релігійних мотивів не брали участі у голосуванні 165 осіб, а саме – зі Львова, Борислава, Червонограда, Пустомитівського, Миколаївського та Самбірського районів⁴². 13 грудня 1970 р. у виборах суддів за цими ж мотивами не брали участі в голосуванні 157 осіб із Львівщини⁴³. Гадаємо, що наведені дані є значно заниженими. Але і вони свідчать про стійку позицію людей із відповідними релігійними переконаннями.

Однак вважаємо, що наведені кількісні показники чисельності віруючих у складі багатьох релігійних громад, зокрема протестантських, були далеко не повними. Особливо це стосувалося молодих людей або тих, які з певних причин просили керівництво релігійних організацій не включати їх прізвища у відповідні списки для офіційного звіту перед органами державної влади. Як свідчать архівні документи, зі слів пресвітера Золочівської громади ЄХБ Пушкаря, за чинним списком тут було 49 осіб, а у традиційних молитовних зібраннях брали участь до 100 віруючих. Серед останніх було чимало молоді (дітей шкільного віку, учнів ремісничих училищ, молодих робітників і робітниць), які боялися ймовірних переслідувань за свої релігійні переконання з боку органів місцевої влади чи адміністрації їхніх колективів та установ. Власне, тому й просили керівництво релігійних громад не включати їх у зазначені списки⁴⁴.

Аналогічні події мали місце у Соснівській громаді ЄХБ. За даними її пресвітера Балука, в ній налічувалося 50 осіб, а насправді їх було значно більше. Адже, вірні Церкви ЄХБ працюючі у державних організаціях, здебільшого робітниці технічного персоналу, а також на шахтах, до списку чинної релігійної громади незараховувались⁴⁵.

Висловимо припущення, що подібна практика заниження офіційних показників фіксованого членства віруючих у релігійних протестантських громадах була типовим явищем для періоду радянського тоталітарного режиму. Безперечно, що в такий спосіб керівництво релігійних громад прагнуло унеможливити ймовірні негативні наслідки для своїх вірних, особливо молоді, з боку чинних державних можновладців. Очевидно також, що це була одна із форм неофіційного протесту проти спроб тодішньої влади запровадити тотальний контроль над життям і діяльністю релігійної громади.

Таким чином, незважаючи на численні перешкоди, переслідування, арешти керівників та вірних протестантських спільнот на Львівщині зокрема, як і у всіх інших регіонах України і СРСР в цілому, їх чисельність в області постійно зростала, удосконалювалася структурна будова релігійних організацій, кількісно збільшувалися добровільні пожертвування віруючих на їх розвиток. Відпрацьовувалися також окремі форми ідейної та віросповідної роботи, зокрема практикувалися відкриті та підпільні форми і методи духовної праці, мали місце

нелегальні процеси отримання та поширення відповідної релігійної літератури. Все це стало добрим підґрунтям для розвитку і духовної праці наступних поколінь вірних протестантських спільнот Львівщини.

- 1 Єленський В. Сучасний протестантизм: динаміка, процеси, тенденції. – К., 1989.
- 2 Український протестантизм // Історія релігій в Україні. Т. 10. Релігія і Церква роки незалежності України. За ред. професора А. М. Колодного. – К., 2003.
- 3 Любашенко В. Історія протестантизму в Україні. – К., 1996.
- 4 Яроцький П. Протестантизм в Україні: динаміка змін // Людина і світ, 2004. – №7.
- 5 Історія релігії в Україні: у 10-ти т. // Редколегія: А. Колодний (голова) та ін. Пізній протестантизм в Україні. Т. 6. (п'ятидесятники, адвентисти, Свідки Єгови) // За ред. П. Яроцького. – Київ-Дрогобич, 2008.
- 6 Історія релігії в Україні. Навчальний посібник // За ред. професорів А. М. Колодного і П. Л. Яроцького. – 1999; Лубський В. І. Релігієзнавство. К., 1997; Релігієзнавство. Підручник // Є. К. Дулуман, М. М. Закович, М. Ф. Рибачук та ін.; За ред. М. М. Заковича. – К., 2000.
- 7 Державний архів Львівської області (ДАЛО). – Ф. Р-1332. – Оп. 2. – Спр. 43. – Арк. 58.
- 8 Там само. – Арк. 225.
- 9 Там само. – Арк. 226.
- 10 Там само.
- 11 Там само. – Арк. 58.
- 12 Там само. – Арк. 56.
- 13 Там само.
- 14 Там само. – Арк. 225.
- 15 Там само.
- 16 Там само. – Арк. 230.
- 17 Там само. – Арк. 225.
- 18 Там само. – Арк. 57.
- 19 Там само. – Арк. 59.
- 20 Там само. – Арк. 58.
- 21 Там само. – Арк. 59.
- 22 Там само.
- 23 Там само. – Арк. 60.
- 24 Там само.
- 25 Там само. – Арк. 245.
- 26 Там само. – Арк. 229.
- 27 Там само.
- 28 Там само. – Арк. 60.
- 29 Там само. – Арк. 230.
- 30 Там само.
- 31 Там само. – Арк. 60.
- 32 Там само.
- 33 Там само.
- 34 Там само. – Арк. 61.
- 35 Там само.
- 36 Там само. – Арк. 188.
- 37 Там само.
- 38 Там само.

- 39 Там само.
40 Там само.
41 Там само. – Арк. 189.
42 Там само. – Арк. 229.
43 Там само. – Арк. 245.
44 Там само. – Арк. 55.
45 Там само. – Арк. 56.

SUMMARY

Oksana Borutska

STATUS AND SOME TRENDS OF PROTESTANTISM IN LVIV AT THE
END OF 60 YEARS OF XX CENTURY

It is about existence, demographics individual churches and Protestant religious organizations, their relations with the Soviet authorities in Lviv at 1960–the XX century.

Key words: Protestantism, the Church of Evangelical Christians-Baptists (ECB), Seventh Day Adventist Church (SDA) Church of Christians of Evangelical Faith (Pentecostals CEF), Jehovah's Witnesses.

Наталія Воронянська,
*аспірантка кафедри історії України
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка*

РОЗВИТОК ЦЕРКВИ АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ РАДЯНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА (1970-ТІ – 1990 РІК)

Розглянуто законодавство про релігійні культу з початку 1970-х років до 1990 року, що застосовувалося Радянським Союзом щодо протестантських об'єднань. Проаналізовано його вплив на розвиток Церкви адвентистів сьомого дня, формування її інституційних структур. Вказано на особливості зазначеного періоду в розвитку конфесії.

Ключові слова: Церква адвентистів сьомого дня, законодавство, інституційний розвиток, інструкція, постанова.

Адвентизм з'явився в Україні в останній чверті XIX століття і до нашого часу пройшов нелегкий шлях еволюції. Якщо доктринально-теологічні особливості вчення практично не зазнавали змін, то зовсім по-іншому відбувався розвиток організаційної структури конфесії. У порівнянні зі світовим адвентизмом адвентизм в СРСР, зокрема в Україні, до 1990 року розвивався власним особливим шляхом. Значний вплив, як правило, деструктивного характеру, на нього справила ідеологія радянської держави, законодавство про релігійні культу якої помітно деформувало принципи релігійної діяльності адвентизму, призвело до створення структури відірваної та відмінної від всесвітньої